

Iwona Florek

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi

ORCID: 0000-0003-0194-3361

Odpowiedzialność za środowisko w orzecznictwie indyjskim

Wstęp

Prawo człowieka do życia w czystym środowisku należy również rozumieć jako prawo bezpośrednio umożliwiające korzystanie z innych praw człowieka, należących do innych kategorii praw człowieka, takich jak prawo do życia i zdrowia.

System prawa *common law* uprawnia i upoważnia sądy oraz sędziów do wytyczania kierunków czy nawet kreowania polityki państwa w pewnych aspektach życia społeczno-gospodarczego i w takiej roli zostały postawione indyjskie sądy w drugiej połowie XX wieku, w zakresie ochrony środowiska.

Indyjskie sądownictwo znane jest z proaktywnej roli w obronie środowiska. Decyzje o charakterze antropocentrycznym wiążą naruszenie środowiska z życiem człowieka, zdrowiem i bezpieczeństwem.

Troska o środowisko powinna być obowiązkiem wszystkich interesariuszy: obywateli – mieszkańców Ziemi, decydentów, którzy mają wpływ na wytyczanie ram polityki środowiskowej, przedsiębiorców wykorzystujących zasoby naturalne do prowadzenia działalności.

Powszechnie przyjmuje się, że publiczne zainteresowanie jakością środowiska zależy od zamożności, a zatem jest silniejsze w krajach bogatych niż w krajach biednych. To założenie jest testowane za pomocą wyników międzynarodowego badania przeprowadzonego w 1992 r. przez Międzynarodowy Instytut George'a H. Gallupa, który uzyskał dane na temat szerokiego zakresu postrzegania środowiska i opinii obywateli w 24 państwach, zróżnicowanych zarówno pod względem gospodarczym, jak i geograficznym¹. Łączne wyniki zainteresowania jakością środowiska na poziomie krajowym zostały stworzone i skorelowane z produktem narodowym brutto na mieszkańca.

¹ Dunlap R. E., Gallup Jr, G.H., Gallup, A.M., *Of global concern: Results of the health of the planet survey*, "Environment Science and Policy for Sustainable Development" 1993, 35(9):7–15 January.

Chociaż wyniki różnią się znacznie w zależności od regionu i kraju, ogólna zamożność narodowa jest częściej negatywnie niż pozytywnie związana z troską obywateli o jakość środowiska, co przeczy konwencjonalnemu przekonaniu.

Wyniki te mają też częściowo odzwierciedlenie w stopniu zanieczyszczenia środowiska – w mniej zindustrializowanych państwach wytwarza się mniej dwutlenku węgla: w przypadku Indii: emisja CO₂ w tonach *per capita* wynosi jedynie 1,73, podczas gdy średnia światowa wynosi 4,87 (w Unii Europejskiej to aż 6,38) (dane z 2014 roku)². Z drugiej jednak strony Indie wykorzystują większą powierzchnię swojego kraju do celów społeczno-gospodarczych, a mniej pozostawiają na tereny zielone i lasy – średnia światowa to: 31,67% powierzchni, w Indiach wynosi jedynie 23,83% (dane z 2016 roku); dla porównania w Unii Europejskiej średnia ta wynosi: 38,09%³. Te dwa wybiórczo wybrane wskaźniki rozwoju wg Banku Światowego pokazują, jak istotna jest kwestia ochrony środowiska, zarówno w państwach rozwiniętych jak i rozwijających się, w tym w Indiach.

Celem pracy jest przedstawienie przepisów prawnych w zakresie ochrony środowiska w Republice Indii oraz stanu i kierunków orzecznictwa ze szczególnym uwzględnieniem roli człowieka, jego zdrowia, jakości życia i prawa do życia w czystym środowisku.

Podstawy prawne ochrony środowiska w prawie Indii

Ogólne ramy i kierunki rozwoju państwa zawarte są w ustawie zasadniczej, w przypadku Indii jest to Konstytucja z 26 listopada 1949 roku⁴. Warto zwrócić uwagę na treść artykułu 47, pozornie niezwiązanego ze środowiskiem: „47. Państwo będzie uważać podniesienie poziomu odżywiania i poziomu życia swoich ludzi oraz poprawę zdrowia publicznego za swoje podstawowe obowiązki (...)”

W sformułowaniu tym jest wskazany obowiązek państwa do zapewnienia odpowiedniego poziomu jakości życia, co jest jednym z praw człowieka i bezpośrednio do tego obowiązku odnosi się jurysdykcja indyjska. Na przykład w sprawie Chinnappa vs. Godavarman Sąd Najwyższy Indii stwierdził, że „higieniczne środowisko jest integralną częścią prawa do zdrowego życia

² Dane statystyczne ze strony Banku Światowego <http://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/themes/environment.html> (data dostępu: 11.05.2019).

³ Ibidem.

⁴ Konstytucja Indii z 26 listopada 1949 roku; tekst dostępny: <http://legislative.gov.in/constitution-of-india>.

i niemożliwe byłoby godne życie ludzkie bez zdrowego środowiska”⁵. W sprawie z powództwa Subash Kumar Sąd Najwyższy stwierdził, że prawo do życia „obejmuje prawo do korzystania z pozbawionych zanieczyszczeń wody i powietrza dla pełnej przyjemności życia”⁶.

W indyjskiej jurysdykcji prawo do zdrowia i zdrowych warunków życia bywa także wywodzone i połączone z prawem do życia.

Kolejne dwa artykuły, traktujące o kwestiach środowiskowych, wskazują dosłownie podmioty odpowiedzialne za zachowanie dobrego stanu środowiska:

„Art. 48A. Państwo dąży do ochrony i poprawy stanu środowiska oraz do ochrony lasów i dzikiej przyrody w państwie.

51A. Obowiązkiem każdego obywatela Indii jest (...) ochrona i poprawa środowiska naturalnego, w tym lasów, jezior, rzek i dzikiego życia, oraz okazywać współczucie dla żywych stworzeń (...).”⁷

Z tych dwóch artykułów wynika, że troska o stan środowiska nie spoczywa jedynie na państwie i władzy publicznej, ale też na obywatelach⁸. Szczegółowym aktem prawnym dotyczącym już bezpośrednio środowiska jest ustawa o ochronie środowiska, uchwalona 23 maja 1986 roku⁹. Celem ustawy jest „ochrona i poprawa środowiska ludzkiego oraz zapobieganie zagrożeniom dla ludzi, innych żywych stworzeń, roślin i mienia.”

Już we wstępie do ustawy użyte zostało określenie „środowisko ludzkie”, wskazujące na więź ludzi i środowiska, następnie w art. 2 ustawodawca definiuje środowisko jako „wodę, powietrze i ziemię oraz wzajemne relacje między wodą, powietrzem i ziemią oraz ludźmi, innymi żywymi stworzeniami, roślinami, mikroorganizmami i własnością”.

Kolejne akty prawne były przyjmowane w różnym czasie, zarówno przed, jak i po uchwaleniu ustawy o ochronie środowiska i miały za zadanie regulować szczegółowo ochronę poszczególnych elementów środowiska i niwelację lub ograniczanie zanieczyszczeń¹⁰:

⁵ KM Chinnappa i TN Godavarman Thiruma, pad v. Union of India i inni, 10 SCC 606 (2002).

⁶ Subash Kumar v. State of Bihar, AIR 1991 SC 420 (1991).

⁷ Janusz Trzcziński (przeł. i wstęp), *Konstytucja Republiki Indii*, Polska Akademia Nauk. Instytut Nauk Prawnych, Wrocław 1976.

⁸ Przepis ten koresponduje z artykułami 5, 74.2 oraz 85 Konstytucji RP.

„Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju. 74.2 Ochrona środowiska jest obowiązkiem władz publicznych.”

86 Konstytucji RP: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.”

⁹ Ustawa o ochronie środowiska z 23 maja 1986 roku (The Environment (Protection) Act), (No. 29 of 1986) <http://envfor.nic.in/legis/env/env1.html> (data dostępu: 11.05.2019).

¹⁰ Vaish V., Mehta H., India: Environment Laws In India, <http://www.mondaq.com/india/x/624836/Waste+Management/Environment+Laws+In+India> (data dostępu: 11.05.2019).

– Ustawa o zapobieganiu i kontroli zanieczyszczenia wody z 1974 roku zwana „Ustawą wodną”¹¹ została ustanowiona w celu zapobiegania i kontroli zanieczyszczenia wody oraz utrzymania lub przywrócenia czystości wody w państwie. Ponadto przewiduje ustanowienie zarządów ds. zapobiegania i kontroli zanieczyszczenia wody w celu realizacji wyżej wymienionych celów;

– Ustawa o ochronie powietrza (o zapobieganiu i kontroli zanieczyszczeń) z 1981 roku¹² – zwana „Ustawą o powietrzu” reguluje kwestie zapobiegania, kontroli i ograniczania zanieczyszczenia powietrza oraz ustanowienia zarządów na szczeblu centralnym i państwowym w celu realizacji wyżej wymienionych celów;

– Rozporządzenie opublikowane zgodnie z notyfikacją rządu Indii przez Ministra Środowiska, Lasów i Zmian Klimatycznych z 2016 roku, regulujące zasady zarządzania i obsługi odpadów niebezpiecznych¹³ – celem uregulowania jest kontrola wytwarzania, zbierania, przetwarzania, importu, przechowywania i postępowania z odpadami niebezpiecznymi. Obowiązkiem instytucji opieki zdrowotnej jest właściwe postępowanie z odpadami szpitalnymi, takie jak segregacja, usuwanie, zbieranie i przetwarzanie;

– Rozporządzenie opublikowane zgodnie z notyfikacją rządu Indii przez Ministra Środowiska i Lasów z 2000 roku określające reguły zarządzania i postępowania z miejskimi odpadami stałymi¹⁴. Zobowiązuje władze miejskie do odbioru, segregacji, przechowywania, transportu, przetwarzania i usuwania komunalnych odpadów stałych;

– Rozporządzenie opublikowane zgodnie z notyfikacją rządu Indii przez Ministra Środowiska i Lasów z 2002 roku dotyczące „zanieczyszczenia hałasem”¹⁵. Przepisy określają wartości graniczne w celu ograniczenia zanieczyszczenia hałasem, ściśle regulują zasady używania głośników lub systemów nagłośnieniowych w godzinach nocnych, podczas wszelkich świątecznych okazji religijnych.

¹¹ Ustawa o zapobieganiu i kontroli zanieczyszczenia wody z 1974 roku – The Water (Prevention And Control Of Pollution) Act, 1974 (Act No.6 of 1974), http://jkforest.gov.in/act/Water_Pollution_Act_with_rules.pdf.

¹² Ustawa o ochronie powietrza (o zapobieganiu i kontroli zanieczyszczeń) z 1981 roku – The Air (Prevention And Control Of Pollution) (Act, 1981 No. 14 of 1981), <http://www.indiaenvironmentportal.org.in/files/file/air%20act%201981.pdf>.

¹³ Rozporządzenie z 2016 roku regulujące zasady zarządzania i obsługi odpadów niebezpiecznych – Hazardous Wastes (Management, Handling and Transboundary) Rules, 2008 (Gazette Of India, Extraordinary, Part II, Section 3, Sub-Section (i) <http://iwma.in/HWM%20Rules.pdf>

¹⁴ Rozporządzenie z 2000 roku określające reguły zarządzania i postępowania z miejskimi odpadami stałymi – Municipal Solid Wastes (Management and Handling) Rules, 2000 (Gazette of India z 1999, Part II, Section 3, Sub-section (II), <http://toxicslink.org/docs/rulesansregulation/The-Municipal-Solid-Wastes-Management-and-Handling-Rules-2000.pdf> .

¹⁵ Rozporządzenie z 2000 roku dotyczące „zanieczyszczenia hałasem”. The Noise Pollution (Regulation And Control) Rules, 2000 (Gazette of India, vide S.O. 123(E), dated 14.2.2000) http://cpbenvs.nic.in/noisepollution/noise_rules_2000.pdf.

Międzynarodowe zobowiązania Indii w zakresie ochrony środowiska

Pisząc o podstawach prawnych ochrony środowiska w prawie Republiki Indii nie można pominąć zobowiązań międzynarodowych tego państwa. Należy mieć na względzie, że zgodnie z postanowieniami Konstytucji Republiki Indii, państwo to popiera poszanowanie dla prawa międzynarodowego i zobowiązań traktatowych.

Indie były jednym z pierwszych członków Narodów Zjednoczonych, którzy podpisali Deklarację Narodów Zjednoczonych w Waszyngtonie w październiku 1944, a także uczestniczyły w Konferencji Organizacji Narodów Zjednoczonych w San Francisco w dniach 25 kwietnia – 26 czerwca 1945 r. Jako członek założyciel Organizacji Narodów Zjednoczonych, Indie zdecydowanie popierają cele i zasady Narodów Zjednoczonych, w tym w zakresie ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju.

Pod auspicjami agendy ONZ – UNEP (z ang. United Nations Environment Programme – Program Ochrony Środowiska ONZ) została podpisana w 1987 r. Konwencja wiedeńska w sprawie ochrony warstwy ozonowej, uzupełniona o Protokół montrealski w sprawie substancji zubożających warstwę ozonową z 1989 r., mające na celu zmniejszenie produkcji i zużycia substancji zubożających warstwę ozonową (z ang. ozone depleting substances – ODS). Protokół uznaje również zobowiązania narodów w zakresie ograniczenia emisji ODS, mając na względzie zdolności finansowe i technologiczne oraz określając państwa, które powinny wносить większy wkład niż inne. Protokół montrealski został przyjęty przez Indie we wrześniu 1992 r.

Indie ratyfikowały także Ramową konwencję ONZ w sprawie zmian klimatu z 1992 r., mającą na celu regulację emisji gazów cieplarnianych poprzez międzynarodową współpracę i porozumienie w celu doprowadzenia emisji do poziomu, który może zrównoważyć skutki globalnego ocieplenia i zmian klimatu. Jako naród rozwijający się Indie nie były zobowiązane do ograniczenia emisji gazów cieplarnianych (od 1993 r., kiedy ratyfikowały konwencję). Zmieniło się to jednak wraz z Porozumieniem paryskim z 2015 r., na mocy którego Indie zobowiązały się do udziału w wielostronnych negocjacjach w ramach UNFCCC.

Jako członek Organizacji Narodów Zjednoczonych, Indie przyjęły także Konwencję o różnorodności biologicznej z 1992 r. czy Konwencję ONZ w sprawie pustynnienia, 1994 r.

Warto zauważyć, że Republika Indii stara się dostosować politykę i gospodarkę do zasad zrównoważonego rozwoju i uznała niewiążący plan działań na rzecz osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, tzw. Agendę 21, która jest produktem szczytu Ziemi zorganizowanego przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ), który odbył się w Rio de Janeiro w Brazylii w 1992 r.

Indie są sygnatariuszami Agendy 21 i starały się dostosować różne części swojej infrastruktury rozwoju, takie jak energia, transport, przemysł, infrastruktura wodna, polityka zmiany klimatu, lasy, różnorodność biologiczna, ekosystemy, gospodarka morska i przybrzeżna, polityka gruntowa, rolnictwo, zarządzanie miastem i rozwój zasobów ludzkich.

Poza uniwersalnym systemem, pod auspicjami ONZ Indie są stroną innych międzynarodowych porozumień, jak np. Konwencja bazylejska w sprawie transgranicznego przemieszczania niebezpiecznych odpadów z 1989 r., czy Protokół z Nagoi, który został przyjęty w 2010 r. i nakazywał stronom tworzenie krajowych programów i strategii zrównoważonego użytkowania i ochrony bioróżnorodności.

Pozycja sądownictwa w systemie prawnym Indii

Trudno przecenić znaczenie sądownictwa w demokratycznym systemie ochrony życia i praw osobistych. Indie posiadają wysoko rozwinięty system sądowniczy, w którym Sąd Najwyższy posiada wszelkie uprawnienia, aby przywracać pełną sprawiedliwość w jakiegokolwiek sprawie lub kwestii i dostosować rzeczywistość do wymogów Konstytucji, w szczególności działania wszystkich władz cywilnych i sądowych na terytorium Indii. Historia wymiaru sprawiedliwości w Indiach od dawna odnotowuje odpowiadanie na presję ze strony osób odpowiedzialnych za administrację. Rzeczywiste dystansowanie się od władzy wykonawczej było przez długi czas cechą charakterystyczną sądownictwa w Indiach¹⁶.

Zakres kompetencji sądów jest obszerniejszy niż w systemie prawa stanowionego, a sądownictwo jest odrębne i niezależne od władzy wykonawczej, dzięki czemu możliwe jest zapewnienie bezstronności w administrowaniu wymiarem sprawiedliwości. Sądownictwo ma do odegrania kluczową rolę we wspieraniu demokracji i nie waha się stosować arbitralnych rozstrzygnięć, aby wytyczać kierunki realizacji polityki państwa. Sądy wyższego szczebla zostały upoważnione do wypowiedzania się na temat kompetencji ustawodawczych organów i ważności przepisów prawnych. Wskazuje się, że zakres kompetencji jurysdykcji indyjskiej jest szeroki, z tego też względu jest wysoko oceniany w systemie prawa anglosaskiego. Wolność i równość przetrwały i kwitły w Indiach dzięki proaktywnej roli odgrywanej przez sądownictwo Indii¹⁷.

¹⁶ M. C. Setalvad, Padma Vibhufhan (1960) *The Common Law in India*, London, 44. https://socialsciences.exeter.ac.uk/media/universityofexeter/schoolofhumanitiesandsocialsciences/law/pdfs/The_Common_Law_in_India.pdf (data dostępu: 30.09.2019).

¹⁷ LawTeacher. November 2013. *Environmental protection laws in India*. [online]. <https://www.lawteacher.net/free-law-essays/environmental-law/environmental-protection-laws-in-india.php?vref=1> (data dostępu: 11.05.2019).

W sytuacji więc, gdy podstawy prawne zawarte w aktach prawnych nie są dość dokładne, ciężar wytyczania polityki w kwestii ochrony środowiska spada na jurysdykcję.

Orzecznictwo indyjskie w kwestii ochrony środowiska

Pośród wielu spraw sądowych dotyczących kwestii środowiskowych warto wskazać kilka znanych spraw, które nie tylko miały charakter indywidualny, ale także przyczyniły się do wykrystalizowania się zasad polityki ochrony środowiska Indii.

Zasada zrównoważonego rozwoju

W 1987 roku organizacja Rural Litigation and Entitlement Kendra złożyła, w imieniu mieszkańców doliny Doon, skargę do Sądu Najwyższego przeciwko przedsiębiorcom wydobywającym wapień z kamieniołomu. Ten przypadek był pierwszym wymagającym od Sądu Najwyższego zrównoważenia integralności środowiskowej i ekologicznej z wymaganiami przemysłowymi, dotyczącymi zasobów leśnych. Sąd nakazał władzom zaprzestanie wydobywania surowca na wzgórzach Mussoorie¹⁸.

W orzeczeniu sąd realnie nakazał wdrożenie koncepcji „zrównoważonego rozwoju”. Stwierdził, że trwałe aktywa ludzkości nie powinny być wyczerpane w ciągu jednego pokolenia¹⁹. Zasoby naturalne powinny być wykorzystywane z należytą uwagą i troską, aby ekologia i środowisko nie zostały poważnie naruszone²⁰.

Doktryna zaufania publicznego

Zasada zrównoważonego rozwoju i koncepcja odpowiedzialnego zarządzania i wykorzystywania surowców naturalnych została rozwinięta w sprawie M.C. Mehta przeciwko Kamalnath. Aktywista ekologiczny i prawnik M.C. Mehta wniósł oskarżenie do Sądu Najwyższego przeciwko rodzinie Kamal Nath – właścicielom Span Resorts, luksusowego kompleksu hotelowego. Przez posiadłość, którą dzierżawiła rodzina Kamal Nath przepływała rzeka

¹⁸ Rural Litigation and Entitlement Kendra vs. stan Uttar Pradesh, AIR 1987 SC 2187.

¹⁹ Por. P. Krajewski, *Biogospodarka – rozwój gospodarczy i ochrona zasobów naturalnych w kontekście ochrony praw człowieka*, „Studia Prawnoustrojowe” 2018, nr 39, s. 31–46; P. Krajewski, *Dylemat zrównoważonej konsumpcji i zrównoważonego rozwoju w prawie międzynarodowym i UE*, „Journal of Modern Science” 2015, nr 26(3), 101–113; M. Sitek, *Prawne i instytucjonalne podstawy modelu zrównoważonej konsumpcji w optyce 7. programu działania UE na rzecz ochrony środowiska do roku 2020*, „Journal of Modern Science” 2014, nr 23(4), 231–247.

²⁰ A. Pandey, (2017) *Ten Most Important Environmental Law Judgments in India*, <https://blog.ipleaders.in/environment-law-judgment/> (data dostępu: 11.05.2019).

Beas, która burzyła plan zagospodarowania przestrzennego wymarzonego przez właścicieli, którzy postanowili uregulować bieg rzeki przesuując ją wedle własnej korzyści. Sąd Najwyższy anulował dzierżawę i nakazał władzom przywrócić miejscu poprzedni stan.

Sąd Najwyższy uznał, że państwo jest powiernikiem wszystkich zasobów naturalnych. Zasoby naturalne są przeznaczone do użytku publicznego oraz w celu zaspokajania przyjemności ludzi i nie mogą zostać przekazane na własność prywatną, wdrażając doktrynę zaufania publicznego „Public Trust Doctrine”²¹.

Odpowiedzialność publiczna i uciążliwość publiczna – zasada ścisłej odpowiedzialności

W sprawie wycieku Oleum²² Sąd Najwyższy rozwinął doktrynę absolutnej odpowiedzialności – *doctrine of „Absolute Liability”*, wyjaśniając zasadę ścisłej odpowiedzialności.

Sprawa M.C. Mehta i inni przeciwko Indiom 1986 SCR (1) 312 to słynna sprawa wycieku gazu oleum z kompleksu Shriram Food and Fertilizers Ltd. w Delhi. Wyciek gazu nastąpił wkrótce po wycieku gazu Bhopala²³ i wywołał panikę w Delhi. Jedna osoba zginęła w tym incydencie, a niewielu zostało hospitalizowanych.

W drodze sporu prawnego, dotyczącego interesu publicznego, postawiono pytania: jaki jest zakres odpowiedzialności korporacji zajmujących się przemysłem niebezpiecznym i jakie środki zaradcze, służące egzekwowaniu takiej odpowiedzialności, można opracować w celu zabezpieczenia wypłaty odszkodowania osobom dotkniętym skutkami wypadków, zarówno zawinionych, jak i niezawinionych.

Jest to przełomowa sprawa i wyrok, w którym zasada absolutnej odpowiedzialności została ustanowiona przez Sąd Najwyższy Indii. Sąd orzekł, że nie można udzielić zgody na prowadzenie przemysłu niebezpiecznego blisko miejsca zamieszkania człowieka.

Przemysł niebezpieczny ponosi całkowitą odpowiedzialność za wszelkie szkody, wyrządzone środowisku naturalnemu, niezależnie od zaniedbania, motywu lub zamiaru.

²¹ Sprawa M.C. Mehta vs Kamal Nath & Ors z 13 grudnia 1996 przed Sądem Najwyższym Indii, <https://indiankanoon.org/doc/1514672/> (data dostępu: 11.05.2019).

²² M.C. Mehta i Anr. Itd vs. Union Of India and Ors. Itd 1986 SCR (1) z 17 lutego 1986 przed Sądem Najwyższym Indii, <https://indiankanoon.org/doc/1486949/> (data dostępu: 11.05.2019).

²³ Por. Niyati M., *Judicial Activism for Environment Protection in India*, „International Research Journal of Social Sciences” 2015, nr 4 (4), s. 8.

Zasada ostrożności

Kolejna sprawa rozwinęła zasadę ostrożności w indyjskim prawie ochrony środowiska.

Ganges to transgraniczna rzeka Azji, przepływająca przez Indie i Bangladesz. Jest jedną z najświętszych rzek dla Hindusów i źródłem życia dla miliarda Indian, którzy żyją na jej drodze. Jednym z najbardziej zaludnionych miast na jej trasie jest Kanpur. W tym miejscu do Gangesu wpadają duże ilości toksycznych odpadów z miejskich przemysłowych sektorów, w szczególności garbarni w Kanpur. W 1985 r. M.C. Mehta złożył petycję, aby zapobiec wyrzucaniu odpadów domowych i przemysłowych oraz ścieków do rzeki Ganges²⁴.

Sędzia E S Venkataramiah w wyroku zauważył: „Tak jak przemysł, który nie jest w stanie zapłacić minimalnej płacy swoim pracownikom nie może istnieć, tak samo nie może istnieć garbarnia, która nie może zbudować podstawowej oczyszczalni swoich odpadów”. Wyrokiem Sądu Najwyższego garbarnie w pobliżu Kanpur, zanieczyszczające rzekę, zostały zamknięte²⁵.

W tej sprawie wykrystalizowała się „zasada ostrożności”. Przemysł jest zobowiązany podejmować środki na rzecz ochrony środowiska, ale także przewidywać i zapobiegać przyczynom zanieczyszczenia środowiska i jego degradacji.

Zasada „zanieczyszczający płaci”

Zasada „zanieczyszczający płaci”, obok innych zasad znanych w prawie ochrony środowiska, takich jak zasada ostrożności czy kapitału międzypokoleniowego została wykorzystana i wdrożona w sprawie Vellore Citizens Welfare Forum v. Union of India²⁶.

Sprawa wniesiona w drodze sporu prawnego, dotyczącego interesu publicznego, została złożona przez Vellore Citizens Welfare Forum i była skierowana przeciwko zanieczyszczeniu, które było spowodowane przez ogromne zrzuty nieoczyszczonych ścieków przez garbarnie i inne gałęzie przemysłu w stanie Tamil Nadu. Stwierdzono, że garbarnie odprowadzają nieoczyszczone ścieki na pola rolne, boczne drogi, drogi wodne i otwarte tereny. Nieoczyszczone ścieki są ostatecznie odprowadzane do rzeki Palar, która jest głównym źródłem zaopatrzenia w wodę mieszkańców tego obszaru. Według składającego petycję cała woda powierzchniowa rzeki Palar i głębinowa

²⁴ M.C. Mehta vs. Union of India AIR 1988 SCR (2) 538, <https://indiankanoon.org/doc/59060/> (data dostępu: 11.05.2019).

²⁵ Por. E. Zębek, N. Kulbacka-Burakiewicz, *Prawna ochrona wód w świetle prawa polskiego i czeskiego*, „Studia Prawnoustrojowe” 2017, nr 38, s. 71–86.

²⁶ Vellore Citizens Welfare Forum v. Union of India AIR 1999 SC 1502, <https://indiankanoon.org/doc/1934103/> (data dostępu: 11.05.2019).

w pobliżu została zanieczyszczona, co spowodowało brak dostępności wody pitnej dla mieszkańców tego obszaru. Stwierdzono, że garbarnie w stanie Tamil Nadu spowodowały degradację środowiska na tym obszarze.

Zasada „zanieczyszczający płaci” została uznana za rozsądną zasadę, którą należy wdrożyć w prawie ochrony środowiska Indii. Sąd zauważył: „Jesteśmy zdania, że każda zasada rozwinięta w tym zakresie powinna być prosta, praktyczna i dostosowana do warunków panujących w kraju”. Sąd orzekł, że „gdy prowadzona działalność jest niebezpieczna lub z natury może być niebezpieczna, osoba prowadząca taką działalność jest zobowiązana do naprawienia szkody wyrządzonej jakiegokolwiek innej osobie przez swoją działalność, niezależnie od tego, czy zachowała należyta ostrożność podczas wykonywania działalności. Zasada opiera się na samej naturze prowadzonej działalności”. W związku z tym zanieczyszczające przedsiębiorstwa przemysłowe „muszą całkowicie zrekompensować szkody wyrządzone mieszkańcom wsi na dotkniętym obszarze, glebie i wodom podziemnym, a zatem są zobowiązane do podjęcia wszelkich niezbędnych środków w celu usunięcia osadów i innych zanieczyszczeń znajdujących się na dotkniętym obszarze”. Zasada „zanieczyszczający płaci”, zgodnie z interpretacją Sądu, oznacza bezwzględną odpowiedzialność za szkody na środowisku, rozciągające się nie tylko na rekompensatę dla ofiar zanieczyszczenia, ale także koszty przywrócenia środowiska do stanu poprzedniego. Naprawa zanieczyszczonego środowiska jest częścią procesu „zrównoważonego rozwoju” i zanieczyszczający ponosi koszty wobec poszczególnych osób, jak również koszty regeneracji zniszczonego ekosystemu.

Edukacja środowiskowa i świadomość ekologiczna

Poza działaniami bezpośrednio związanymi z ochroną środowiska, sądy indyjskie wpływają na edukację środowiskową.

Wniosek w drodze sporu prawnego dotyczącego interesu publicznego został złożony przez praktykującego adwokata i ekologię M.C.Mehta, który konsekwentnie zajmuje się sprawami dotyczącymi środowiska i zanieczyszczenia²⁷.

Zgodnie z orzeczeniem Sądu nakazano kinom wyświetlać bezpłatnie slajdy zawierające informacje i wiadomości na temat środowiska w językach narodowych i regionalnych oraz rozpowszechniać informacje dotyczące środowiska, a także nadawać krótkometrażowe programy środowiskowe w celu edukowania mieszkańców Indii o ich zobowiązaniach społecznych w kwestii utrzymania środowiska w odpowiednim stanie. Powstało również zalecenie, aby w szkołach wprowadzono jako obowiązkowy, przedmiot zawierający tre-

²⁷ M.C. Mehta vs. Union of India WP 860/1991 <https://indiankanon.org/doc/1918380/> (data dostępu: 11.05.2019).

ści związanie z ochroną środowiska. Wskazane działania miały na celu ogólny wzrost świadomości ekologicznej.

Sąd w swoim wyroku stwierdził: „Do 1972 roku²⁸ ogólna świadomość ludzkości na temat znaczenia środowiska dla dobrobytu nie była odpowiednio doceniana, choć przez lata od ponad stulecia wzrastała świadomość, że ludzkość musi żyć w zgodzie z naturą tak, aby osiągnąć spokojne i szczęśliwe życie. W imię rozwoju naukowego człowiek zaczął dystansować się od Natury, a nawet rozwinał pragnienie podboju natury. Nasi przodkowie wiedzieli, że natury nie można podporządkować, a zatem zobowiązali człowieka do poddania się naturze i do życia w zgodzie z nią.”

Sąd Najwyższy stwierdził: „Aby zachowanie ludzi było zgodne z przepisami prawa, konieczne jest, aby istniała odpowiednia świadomość tego, czego wymaga prawo. Jest to możliwe tylko wtedy, gdy zostaną podjęte odpowiednie kroki, aby uświadomić ludziom, jakiego zachowania wymaga prawo”.

Zakończenie i wnioski

Ochrona środowiska staje się priorytetem polityki państw w XXI wieku, kiedy jasnym jest, że nie dbając o wspólne środowisko²⁹, kierujemy się ku nieodwracalnemu wyniszczeniu planety. Państwa powinno wdrażać ratyfikowane umowy międzynarodowe w tym zakresie oraz samodzielnie wytyczać kierunki polityki środowiskowej. W Indiach jest to realizowane poprzez władzę ustawodawczą oraz sądowniczą w drodze orzecznictwa.

Po uzyskaniu niepodległości przez Indie, ze względu na potrzebę uprzemysłowienia kraju i podjęcia zmian politycznych, ochrona środowiska była najmniej istotnym z priorytetów. Sąd Najwyższy zajmował się kwestiami środowiskowymi okazjonalnie, od sprawy do sprawy, nie czyniąc z ochrony środowiska sprawy pierwszorzędnej. Jednak to właśnie sądownictwo indyjskie odegrało ważną rolę w ochronie środowiska. Sukcesywnie rozszerzało obowiązujące przepisy prawne w celu rozwiązywania problemów środowiskowych. Opracowało zasady radzenia sobie ze sprzecznymi interesami różnych grup społecznych, wdrażając zasady znane w prawie ochrony środowiska w innych państwach. Jednakże skuteczność aktywizmu sądowego we wprowadzaniu zasad ochrony środowiska do świadomości społecznej jest

²⁸ Wskazuje się, że konferencja sztokholmska ONZ z 1972 roku zadziałała jako katalizator w rozwoju orzecznictwa środowiskowego w Indiach. Por. K. Shamim, *Role of Indian Judiciary in Protection of Environmental Pollution*, „Indian Journal of Scientific Research” 2015, nr 6(2), s. 199–202.

²⁹ Więcej nt. koncepcji środowiska jako wspólnego dziedzictwa ludzkości – Common Heritage of Mankind; zob.: Z. Kobyliński, *Czym jest, komu jest potrzebne i do kogo należy dziedzictwo kulturowe?*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2011 (7), 21–47; B. Rakoczy, B. Wierzbowski, *Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015, s. 15–21.

wątpliwa. Chociaż sądownictwo jest w stanie stworzyć solidne podstawy ochrony środowiska, wysiłki sądów w celu zmiany nastawienia społeczeństwa okazują się niewystarczające, aby przynieść zadowalające wyniki.

Należy wskazać, że pomimo wdrażania przez Indie zasad obowiązujących w międzynarodowym prawie ochrony środowiska, jak chociażby zasady „zanieczyszczający płaci”, czy też zasady ostrożności, ciągle niedostatecznie są one egzekwowane, na czym traci środowisko i mieszkańcy.

Ciekawym jest, niestosowane w Polsce, rozwiązanie, dotyczące prowadzenia działalności edukacyjnej i obowiązkowego promowania ochrony środowiska w mediach. W pewnym zakresie można by wprowadzić takie regulacje także w Polsce, promując nie tylko zdrowy tryb życia, ale także na przykład zasady racjonalnego gospodarowania zasobami.

Wykaz literatury

- Dunlap R. E., Gallup Jr, G.H., Gallup, A.M., *Of global concern: Results of the health of the planet survey*, “Environment Science and Policy for Sustainable Development” 1993, 35(9):7–15 January.
- Kobyliński Z., *Czym jest, komu jest potrzebne i do kogo należy dziedzictwo kulturowe?*, „Mazowsze Studia Regionalne” 2011 (7).
- Krajewski P., *Biogospodarka – rozwój gospodarczy i ochrona zasobów naturalnych w kontekście ochrony praw człowieka*, „Studia Prawnoustrojowe” 2018, nr 39.
- Krajewski P., *Dylemat zrównoważonej konsumpcji i zrównoważonego rozwoju w prawie międzynarodowym i UE*, „Journal of Modern Science” 2015 nr 26(3).
- Niyati M., *Judicial Activism for Environment Protection in India*, “International Research Journal of Social Sciences” 2015, nr 4.
- Pandey A., (2017) *Ten Most Important Environmental Law Judgments in India*, <https://blog.iplayers.in/environment-law-judgment/>.
- Rakoczy B., Wierzbowski B., *Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2015.
- Setalvad M. C., Padma Vibhufhan, *The Common Law in India*, London, 44, https://socialsciences.exeter.ac.uk/media/universityofexeter/schoolofhumanitiesandsocialsciences/law/pdfs/The_Common_Law_in_India.pdf (data dostępu: 30.09.2019).
- Shamim K., *Role of Indian Judiciary in Protection of Environmental Pollution*, “Indian Journal of Scientific Research” 2015, nr 6(2).
- Sitek M., *Prawne i instytucjonalne podstawy modelu zrównoważonej konsumpcji w optyce 7. programu działania UE na rzecz ochrony środowiska do roku 2020*, „Journal of Modern Science” 2014, nr 23(4).
- Vaish V., Mehta H., *India: Environment Laws In India*, <http://www.mondaq.com/india/x/624836/Waste+Management/Environment+Laws+In+India> (data dostępu: 11.05.2019).
- Zębek E., Kulbacka-Burakiewicz N. *Prawna ochrona wód w świetle prawa polskiego i czeskiego*. „Studia Prawnoustrojowe” 2017, nr 38.

Summary

Responsibility for the environment in Indian jurisprudence

Key words: ecology, right to environment, sustainable development, pollution, environmental protection, India.

Environmental protection policy is the domain of every country with services ratified in international agreements. India sets its own development direction in this respect. The judiciary also plays an important role in the system of common law as a tool for defining the legal framework. India applies environmental principles which follow international environmental protection. The purpose of this paper is to present legal provisions in the field of environmental protection in the Republic of India and the state and direction of case law with particular emphasis on the role of man, his health, quality of life and the right to live in a clean environment.